

В. М. Кривошей, магістр державного управління,
підполковник ЗСУ, учасник АТО, здобувач
Інституту підготовки кадрів державної служби
зайнятості України

АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

У статті досліджено сучасний стан формування й реалізації державної політики у сфері соціальної адаптації (реабілітації) та соціального захисту учасників бойових дій у США. Досліджено сутність позиції держави щодо соціальної адаптації, реабілітації та соціального захисту щодо учасників бойових дій.

Дослідження висвітлює досвід соціально-психологічної реабілітації та повернення до мирного життя учасників бойових дій у громадських структурах, де ветерани збираються разом. Зазначені основні напрями цієї роботи: масові заходи, що привертають увагу до проблем ветеранів, або заходи з їх вишанування; спортивні ветеранські ігри (змагання), до яких залучають інвалідів (які демонструють унікальну силу), ветеранів війни. У ветеранських клубах створюються сприятливі умови для спілкування з бойовими побратимами, що дає можливість зняти бойовий стрес без звернення до психотерапевта.

Зазначено, що рівень вітчизняної психіатрії в питаннях реабілітації учасників війни на сході залишається досить малокваліфікованим і малодоступним, неонов'язковим, більшу допомогу надають волонтерські організації, які здійснюють цю справу. Наголошено на тому, що в США створено розгалужену систему адаптації ветеранів, на яку виділяється більше 60 млрд доларів щорічно, що дало змогу побудувати дієву систему реабілітації ветеранів.

Визначено, що в США законодавчо затверджені належні норми соціального забезпечення, як і у провідних країнах – членах НАТО. Соціальний захист та супровід учасників бойових дій, військових ветеранів є одним із найважливіших складників у військовому законодавстві. Такий підхід до утвердження й підтримання високого життєвого рівня військовослужбовців сприяє додержанню належного морально-психологічного стану у збройних силах, позитивно впливає на процеси вдосконалення й підтримання високого рівня боєготовності та спроможності якісно і вчасно виконувати різноманітні завдання сектору безпеки й оборони держави, а також на залучення до збройних сил найбільш розвинених в інтелектуальному та фізичному плані осіб і створення досить високої конкурентної спроможності військової служби на ринку праці.

Ключові слова: державна політика, соціальний захист, соціальна адаптація, соціальна реабілітація, учасники бойових дій, США, Збройні Сили України.

V. M. Kryvoshei. American model of public policy in the sphere of social adaptation and protection participants of battle action

The article investigates the current state of formation and implementation of state policy in the field of social adaptation (rehabilitation) and social protection of combatants in the United States. The essence of the state's position on social adaptation, rehabilitation and social protection in relation to participants of hostilities is investigated. Russian aggression in the east of Ukraine has given rise to new social problems that arise after the return of Ukrainian army soldiers, law enforcement agencies, volunteer battalions after the fighting, which require social assistance and social adaptation to new peaceful living conditions and often-social rehabilitation.

The study highlights the experience of social and psychological rehabilitation and the return to peaceful life of combatants in civic structures where veterans come together. The main directions of this work are outlined: mass actions that draw attention to the problems of veterans or measures to honor them; sports veterans games (competitions) involving disabled people (demonstrating unique strength), war veterans. In veteran clubs, favorable conditions are created for communication with fellow brothers, which makes it possible to relieve combat stress bypassing a psychotherapist.

It is noted that the level of national psychiatry in the issues of rehabilitation of participants in the war in the east remains rather low skilled, inaccessible, and optional, and is more assisted by volunteer organizations conducting this case. It is emphasized that in the USA an extensive system of veterans' adaptation was created, for which more than \$ 60 billion is allocated annually, which allowed to build an effective system of veterans' rehabilitation.

It is determined that the US has legally endorsed appropriate social security standards, as in the leading NATO countries. Social protection and support for combatants and military veterans are some of the most important elements in military law. This approach to the approval and maintenance of a high standard of living for military personnel contributes to the maintenance of proper moral and psychological status in the armed forces, positively influences the processes of improving the high level of combat readiness and ability to perform qualitatively and in a timely manner the various tasks of the security sector, of the most intellectually and physically advanced individuals and a sufficiently high competitiveness of military service in the and.

Key words: state policy, social protection, social adaptation, social rehabilitation, combatants, USA, Ukrainian Armed Forces.

Постановка проблеми. Російська агресія на Сході України зумовила нові соціальні проблеми, що виникають після повернення бійців української армії, правоохоронних органів, добровольчих батальйонів після бойових дій, які потребують від держави соціальної допомоги та соціальної адаптації до нових, мирних умов життя, а часто – і соціальної реабілітації. П. Ворона стверджує: «Будь-яка людина, яка повернулася із зон збройного конфлікту, може мати небажані спогади про війну... Ці спогади й емоції можуть бути настільки реалістичними, що людині здається, ніби вона знову в зоні військових дій» [4, с. 50]. У багатьох із бійців може бути посттравматичний стан, з якого самотужки, без сторонньої допомоги вийти досить важко. І тут було би добре, щоб допомогу надавала держава через механізми державної політики у сфері соціальної адаптації та захисту учасників бойових дій, а також за допомогою стимуляції волонтерського та ветеранського руху [3]. Для уникнення ситуацій, коли виникатимуть критичні проблеми із соціальною адаптацією учасників бойових дій, необхідно дослідити та використовувати у практиці державного управління зарубіжний досвід такої допомоги учасникам бойових дій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові дослідження щодо формування моделі державної політики у сфері соціальної адаптації та захисту учасників бойових дій є актуальними, але вони більше сконцентровані у сфері надання психологічної підтримки й соціального захисту. Серед дослідників проблем соціальної адаптації учасників бойових дій виокремлюються С. Ветлицький, П. Ворона, О. Кондратенко, М. Кравченко, С. Кучер, В. Шевченко, М. Шевченко, О. Числіцька, Ю. Ярошок та інші вчені. Зазначаємо, що досліджень у сфері державної політики щодо соціальної адаптації та реабілітації учасників бойових дій не досить, актуалізації в українському суспільстві потребують елементи зарубіжних моделей такої допомоги, особливо через ветеранські організації.

Формування цілей статті. Мета статті – провести дослідження особливостей американської (притаманної США) моделі формування та реалізації державної політики у сфері соціальної адаптації й захисту учасників бойових дій.

Виклад основного матеріалу. Кожна з країн розвинутої демократії належним чином піклується про свої збройні сили та особливо про військових, які пройшли горнило збройних конфліктів, адже вони мають цінний військовий досвід, якого потребує країна, і водночас самі потребують соціально-психологічної адаптації та реабілітації суспільством. Як правило, така опіка держави здійснюється через державні соціальні й гуманітарні програми [3]. Сьогодні в США налічується близько 27 млн колишніх військовослужбовців і 46 млн членів їхніх сімей, які тією чи іншою мірою мають право на отримання пільг. Відповідно до законодавства країни до основних пільг для ветеранів Збройних сил США належать такі: виплати допомоги за інвалідністю; програми професійної реабілітації, надання допомоги в отриманні освіти, психотерапевтичної допомоги ветеранам війни та допомоги у працевлаштуванні; виплати допомоги з безробіття; здійснюване на пільгових умовах медичне обслуговування; страхування життя; надання позичок на будівництво житла; організація похорону та інші послуги [2].

Окрім цього, військові пенсіонери та члени їхніх сімей мають у своєму розпорядженні право безкоштовного перельоту на рейсах Міністерства оборони США як на території країни, так і за її межами за умови наявності вільних місць. Військові пенсіонери та члени їхніх сімей також мають право безкоштовного використання соціальної інфраструктури військових баз: військових готелів і кемпінгів, пільгових магазинів, центрів підтримки сім'ї та дитячих центрів, спортивних комплексів і полів для гольфу. Для використання більшості пільг досить пред'явлення спеціальної ідентифікаційної карти військового пенсіонера. Відповідно до американського законодавства військові пенсіонери мають також істотні податкові пільги. Усі виплати, які одержуються пенсіонерами від Міністерства у справах ветеранів США, звільняються від стягнення прибуткового податку. До цих виплат відносять допомогу в одержанні освіти, підвищенні кваліфікації, гранти, продовольчі виплати та пенсії з інвалідності. Окрім того, за винятком дев'яти штатів, де відсутній регіональний прибутковий податок, 14 штатів повністю звільняють військових пенсіонерів від податків і ще 26 штатів надають звільнення від податків тим, хто отримує військові пенсії з інвалідності [2].

Загалом організація пенсійного забезпечення громадян Сполучених Штатів Америки, звільнених із дійсної військової служби, сприяє високій привабливості та перспективності служби в національних збройних силах і збереженню в них найбільш підготовлених фахівців, а також сприятливо впливає на морально-психологічний стан особового складу. Дослідження досвіду роботи з учасниками бойових дій (далі – УБД) у США та роботи багатьох українських волонтерів дає нам право стверджувати, що найкраще відбувається процес соціально-психологічної реабілітації та повернення до мирного життя у громадських структурах УБД, у яких вони збираються разом. Одним із напрямів такої роботи є проведення різних масових заходів, що привертають увагу до проблем ветеранів, або заходів із їх вшанування. Останнім часом набирають популярності ветеранські ігри (спортивні змагання), до яких залучають як інвалідів (які демонструють унікальну силу духу й характер, що надзвичайно повчально для молоді), так і просто ветеранів війни на Сході України, що створює умови й можливість відволіктися від трагічних і болісних спогадів. В офісах громадських організацій ветерани часто створюють умови для змістовного відпочинку – своєрідні ветеранські клуби, де є можливість пограти в різні ігри, взяти цікаві книги, попиту чай чи каву, а головне – поспілкуватися з бойовими побратимами, які добре розуміють їхній стан, що дає можливість зняти стрес без звернення до психотерапевта. Тим паче, що рівень вітчизняної психіатрії в питаннях реабілітації учасників війни на

сході залишається досить малокваліфікованим, більшу допомогу надають волонтерські організації, які здійснюють цю справу [3].

США створили розгалужену систему адаптації ветеранів, на яку щорічно виділяється більше 60 млрд доларів. За декілька років США зуміли побудувати дієву систему реабілітації ветеранів. У лютому 2013 р. в окрузі Ерат штату Техас більше 30 тис. людей прийшли попрощатися з національним героєм Америки, військовим снайпером Крісом Кайлом. Він брав участь у військовій операції в Іраку та став найрезультативнішим стрільцем за всю історію армії США. На його рахунку більше 150 підтверджених вбивств. За голову Кайла в Іраку була призначена нагорода в розмірі 20 тис. доларів. Але загинув він через 4 роки після демобілізації. Снайпера застрелив ветеран Афганістану, якого Кайл намагався тренувати на замовлення приватної організації, щоб розвіяти його депресію. Досі не зрозуміло, що стало приводом для вбивства. За словами лікарів, Едді Рут, який застрелив снайпера, страждав від посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) після поранення й бойових дій. Будь-яка подія могла спровокувати його на агресію. Кайл став національним героєм: фільм про його долю, що вийшов на екрани наприкінці 2014 р., зібрав у прокаті понад 300 млн доларів і номінований на шість премій Американської кіноакадемії [1; 4].

До речі, український кінематограф також уже розпочав знімати та випускати у прокат високомистецькі й патріотичні фільми про захисників України (наприклад, фільми «Кіборги» відомого режисера Ахтема Сеїтаблаєва про героїчну оборону Донецького аеропорту, «На лінії життя» тощо). У бюджеті США на 2015 р. на ветеранів було закладено 68,3 млрд. Більшу частину грошей використано на медичне та психологічне відновлення людей, які пережили війну. Хоча в Асоціації ветеранів США вважають, що держава могла б робити більше, адже сучасні солдати страждають сильніше, ніж їх колеги, які пройшли війни в Кореї або В'єтнамі. За даними асоціації, людина, яка брала участь у війні в Іраку, із часом починає скаржитися на 10–14 хвороб, тоді як ті, хто пережив війну у В'єтнамі, зверталися до лікарів лише із чотирма проблемами. Крім того, економіка США не здатна була забезпечити роботою відразу всіх, хто повернувся з армії. А за даними Міністерства оборони США, тільки 57% осіб, які пройшли через військові дії, можуть далі нормально продовжувати службу. При цьому річ не лише у фізичних пораненнях – більшість із них не готові до нової війни психологічно. Проте й до мирного життя їх дуже складно адаптувати.

Зараз Америка поступово намагається згладити протиріччя колишніх солдатів зі звичайним життям. На думку професора Меттью Фрідмана з Національного центру по боротьбі з посттравматичним синдромом та ПТСР, ветерани – абсолютно нормальні люди, які ще можуть принести користь економіці країни, але тільки якщо їм дати роботу та соціалізувати, а не висловлювати просте співчуття [1; 4; 5; 6]. За програмою уряду США більше 200 осіб у 2015–2016 рр. мали отримати протези для кінцівок, керовані за допомогою думки. У них спеціальні датчики приєднуються до нервових закінчень, а сигнали від них ідуть до механічних деталей протеза. У США для ветеранів закладена мережа зі 150 госпіталів і 600 клінік по всій країні. При цьому уряд не бере добровільні внески для лікування поранених солдатів, хоча громадські організації збирали пожертви, адже військові воювали за країну, тому вона має їх забезпечувати всім необхідним і повернути до мирного життя [1; 6]. Багатьох американських військових, які повернулися з Афганістану та Іраку, рятує від ПТСР не допомога держави, а групи самопомоги ветеранів війни, які створюються в США. Вони є своєрідними психотерапевтичними групами, побудованими за таким же принципом, що й групи анонімних алкоголік. Там не потрібні професійні

психотерапевти. Там люди, які пройшли через схожий страшний досвід війни, збираються разом і діляться один з одним своїм болем, досвідом, надією. Вони розуміють один одного з півслова, що допомагає й діє, часто може вберегти від самогубств, насильства, алкоголю та наркотиків. Такі групи не вимагають великих фінансових витрат. Українська держава нині стоїть перед важким завданням – необхідністю провести соціально-психологічну адаптацію й одночасно реабілітацію тих, хто повернувся з бойових дій, а також використати цей «золотий фонд» для посилення боєздатності Збройних Сил України, відновлення та формування національно-патріотичного виховання в освіті, зокрема в загальноосвітній і вищій школі. При цьому важливо не шукати вкотре щось «унікально своє» («заново винаходити велосипед»), а вивчати та плідно використовувати зарубіжний досвід соціально-психологічної адаптації й реабілітації УБД, щоб потім не потерпати від наслідків невирішення цієї проблеми.

Залежно від обставин економічного й соціального характеру, інфляційних процесів та інших чинників, які можуть вплинути на загальний рівень соціального захисту військовослужбовців, у провідних демократичних, розвинених країнах світу проводиться постійне корегування відповідних норм законодавства щодо соціального захисту військовослужбовців. І такі дії дають змогу не допустити зниження обсягу соціальних норм військовослужбовців та забезпечують додержання високого позитивного іміджу збройних сил і держави загалом. На думку низки авторів, деякі правові норми соціального захисту військовослужбовців провідних країн – членів НАТО можуть бути запозичені до законодавства відповідного спрямування в Україні. Ці законодавчі новації дадуть можливість удосконалити рівень соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України та сприятимуть загальному підвищенню престижу військової служби серед громадян нашої держави.

Висновки. Отже, спираючись на викладений вище досвід США та результати проведеного дослідження, вважаємо за доцільне зазначити, що в США законодавчо затверджені належні норми соціального забезпечення, як і в усіх провідних країнах – членах НАТО. Соціальний захист та супровід (адаптація, реабілітація) є одними з найважливіших і найнеобхідніших складників у військовому законодавстві. Такий підхід до утвердження й підтримання досить високого життєвого рівня військовослужбовців сприяє додержанню належного морально-психологічного стану у збройних силах, позитивно впливає на процеси вдосконалення та підтримання високого рівня боєготовності й боєздатності, а також на спроможність якісно та вчасно виконувати різноманітні завдання сектору безпеки й оборони держави. Досить високий рівень соціального захисту у провідних державах НАТО мають усі категорії військовослужбовців – від рядового до вищого офіцерського складу. Такий стан позитивно впливає на залучення до збройних сил найбільш розвинених в інтелектуальному й фізичному плані осіб та створення досить високої конкурентної спроможності військової служби на ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Бедратенко О. Від рядового до доктора наук – як США створюють найкращу армію світу. Ветерани.UA. URL: <http://vete-rano.com.ua/novini/6966-vid-ryadovogo-do-doktora-nauk-yak-sshastvoryuyut-najkrashchu-armiyu-svitu>.
2. Васильєв Д., Сухарев С. Гарантії соціального захисту і соціального забезпечення військовослужбовців та інших осіб, які беруть участь у захисті державного суверенітету

України: аналітичні матеріали. Київ : Реанімаційний Паке́т Реформ, 2015. URL: <https://rpr.org.ua/groups-rpr/21natsionalna-bezpeka-i-oborona>.

3. Ворона П., Кривошеєв В. Зарубіжний досвід соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій: на прикладі США. *Науково-практичне забезпечення децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах* : матеріали наук.-практ. конф. Київ : ІПК ДСЗУ, 2018. С. 305–309.

4. Ворона П., Ворона Л. Посттравматичний синдром, викликаний зоною АТО, та особливості його подолання: педагогіко-психологічні аспекти. *Імідж сучасного педагога*. 2016. № 9(168). С. 49–53.

5. Корольов С. Практичні аспекти створення, утвердження та нормативно-правового забезпечення гарантій соціального захисту військовослужбовців країн-членів НАТО. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/zhups_2011_3_70.pdf.

6. Куклін Д. Війна з собою. URL: <http://www.korydor.in.ua/ua/stories/vijna-iz-soboyu.html>.

7. Ліпиріди О. Бізнес-освіта для ветеранів АТО. Зарубіжний досвід. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/biznes-osvita-dlia-veteraniv-ato-zakhidnyi-dosvid425555.html>.

8. Україні на заздирість: як в США реабілітують ветеранів. *Корреспондент.net*. 2015. № 6(647). URL: <https://ua.korrespon-dent.net/magazine/archive/675>.

References:

1. Bedratenko, O. (2017). Vid ryadovoho do doktora nauk – yak USA stvoryuyut naykrashchu armiyu svitu [From Private to Doctor of Sciences – How the United States Creates the Best Army in the World]. *Veterany.UA*. Retrieved from: <http://veterano.com.ua/novini/6966-vid-ryadovogo-do-doktora-nauk-yak-sshastvoryuyut-najkrashchu-armiyu-svitu> [in Ukrainian].

2. Vasylyev, D., Sukharyev, S. (2015). Harantiyi sotsialnoho zakhystu i sotsialnoho zabezpechennya viyskovosluzhbovtiv ta inshykh osib, yaki berut uchast u zakhysti derzhavnoho suverenitetu Ukrayiny: analitychni materialy [Guarantees of social protection and social security of servicemen and other persons involved in the protection of the state sovereignty of Ukraine: analytical materials]. . Kyiv: Reanimatsiynny Paket Reform. Retrieved from: <https://rpr.org.ua/groups-rpr/21natsionalna-bezpeka-i-oborona> [in Ukrainian].

3. Vorona, P., Kryvosheyev, V. (2018). Zarubizhnyy dosvid sotsialno-psykholohichnoyi reabilitatsiyi uchasnykiv boyovykh diy: na prykladi SSHA [Foreign experience of social and psychological rehabilitation of combatants: on the example of the USA]. *Naukovo-praktychne zabezpechennya detsentralizatsiyi nadannya posluh v obyednanykh terytorialnykh hromadakh*: materialy nauk.-prakt. konf. Kyiv: ІПК ДСЗУ, pp. 305–309 [in Ukrainian].

4. Vorona, P., Vorona, L. (2016). Posttravmatychnyy syndrom vyklykanyy zonoyu ATO ta osoblyvosti yoho podolannya: pedahohiko-psykholohichni aspekty [Posttraumatic syndrome caused by ATO zone and features of its overcoming: pedagogical and psychological aspects]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, no. 9(168), pp. 49–53 [in Ukrainian].

5. Korolov, S. (2011). Praktychni aspekty stvorennya, utverdzheniya ta normatyvno-pravovoho zabezpechennya harantiy sotsialnoho zakhystu viyskovosluzhbovtiv krayin-chleniv NATO [Practical aspects of creating, approving and providing legal guarantees for social protection of NATO military personnel]. Retrieved from: file:///C:/Users/User/Downloads/zhups_2011_3_70.pdf [in Ukrainian].

6. Kuklin, D. (2017). Viyna z soboyu [War with yourself]. Retrieved from: <http://www.korydor.in.ua/ua/stories/vijna-iz-soboyu.html> [in Ukrainian].

7. Lipiridi, O. (2017). *Biznes-osvita dlya veteraniv ATO. Zarubizhnyy dosvid* [Business education for ATO veterans. Foreign experience]. Retrieved from: <https://ua.112.ua/mnenie/biznes-osvita-dlia-veteraniv-ato-zakhidnyi-dosvid425555.html> [in Ukrainian].

8. (2015). *Ukrayini na zazdris: yak v USA reabilituyut veteraniv* [Ukraine's envy: how veterans rehabilitate in the US]. *Korrespondent.net*, no. 6(647). Retrieved from: <https://ua.korrespondent.net/magazine/archive/675/> [in Ukrainian].